

ER(R)GO

recenzje | noty | omówienia

Bhabha poskromiony?

David Huddart, *Homi K. Bhabha*, Londyn, Routledge 2006.

Homi Bhabha to obok Edwarda Saïda i Gayatri Chakravorty Spivak jeden z czołowych teoretyków postkolonialnych i ważny głos w analizie dyskursu kolonialnego. Badania Bhabhy nawiązują do dwóch głównych obszarów zainteresowań postkolonialnych: obszaru dominacji – podporządkowania i hybrydyzacji – kreolizacji¹. W przeciwieństwie do nurtu marksistowskiego (G. Spivak, A. Ahmad, A. Dirlik) czy feministycznego (G. Spivak, E. Shohat, T. T. Minh Ha), w badaniach postkolonialnych Bhabha zwraca się głównie ku psychoanalizie, wykorzystując między innymi myśl Freuda i Lacana do analizy takich zagadnień jak mimikra, stereotyp czy hybrydowość. Bhabha wychodzi poza imperialną perspektywę i binarne opozycje (relacje metropolii do peryferii, dominującego kolonizatora do zdominowanego kolonizowanego), będące przedmiotem analizy w pierwszym stadium badań postkolonialnych². Nie jest on zainteresowany wyłącznie przepisaniem historii kolonialnej i ukazaniem jej z perspektywy skolonizowanego podmiotu. Nie oznacza to jednak, że unika rewizji tej historii, gdyż była ona, jest i będzie ważnym elementem badań postkolonialnych. Bhabha chce ją uaktywnić, pokazać, że jest częścią teraźniejszości. Jego projekt „transnacionalności” to sprzeciw wobec „uniwersalizujących tendencji nowożytności, z postkolonialnej perspektywy widzianej jako przede wszystkim ekspansja i konsolidacja imperializmu”³. To projekt będący próbą wyzwolenia się od linearności historyzmu oraz propozycja innego spojrzenia na przestrzenie „pomiędzy”. Bhabha chce, aby myśleć o „transnacionalności” jako o „problemie nadawania znaczenia szczelinowym pasażom i procesom różnicy wpisanej w przestrzeń ‘pomiędzy’, w załamaniu się czasu, z którego przedzie się globalny tekst”⁴.

W odróżnieniu od Spivak, związanej z Subaltern Studies Group⁵, u której postkolonialny podmiot jest niemy (a w szczególności kobieta, pozbawiona głosu zarówno przez dyskurs imperialny jak i patriarchy), Bhabha „daje głos” grupie *subaltern*⁶. Na stwierdzenie Spivak, iż nie istnieje żadna pozycja, z której podrzędny podmiot mógłby podjąć dialog z centrum, Bhabha odpowiada, że nie tylko może on przemówić swoim głosem, ale i odzyskać ten, który został mu odebrany. Bhabha znajduje dla „podrzednego” pozycję, z której może wypowiedzieć się we własnym imieniu, a nie za pośrednictwem badaczy postkolonialnych. Jest to przestrzeń (*third space*), gdzie artykulacja inności i różnicy jest możliwa bez uwikłania w politykę bipolarności:

„To właśnie w tej przestrzeni znajdziemy słowa, którymi możemy mówić o sobie i Innych. A przez badanie tej hybrydyczności, tej Trzeciej Przestrzeni, możemy uniknąć polityki bipolarności i objawić się jako inny swojego ja”⁷. Hybrydyczność, dodaje Bhabha w „The Third Space” (1991), pozwala na wyłonienie się innych pozycji wypowiedzi, podających w wątpliwość dotychczasowe analizy dyskursu kolonialnego. Owa „trzecia przestrzeń”, mimo że znajduje się w obrębie hegemonicznego dyskursu imperialnego, pozostaje autonomiczna i daje nowe możliwości negocjacji znaczeń i reprezentacji.

Tytuł książki Davida Huddarta każe oczekiwać wszechstronnej charakterystyki myśli Homiego Bhabhy: analizy głównych założeń jego propozycji badawczych, opisu metodologii badań oraz prezentacji obszarów dociekań intelektualnych. Cel został w dużej mierze osiągnięty – książka ta wprowadza w dość skomplikowane teksty Bhabhy, będące „złożoną mozaiką pytań, neologizmów, poezji i analizy kulturowej”⁸. Huddart przedstawia badania Bhabhy, opierając się głównie na artykułach z *The Location of Culture*, co w dużej mierze determinuje sposób prezentacji materiału. Poszczególne rozdziały książki Huddarta to analiza zagadnień z esejów Bhabhy: stereotypu („The other question: Stereotype, discrimination and the discourse of colonialism”), mimikry („Of mimicry and Man: The ambivalence of colonial discourse”, „Sly civility”), *uncanny* (pol. „niesamowite”, „The world and the Home”, „The Postcolonial and the postmodern: the question of agency”) czy rozważań na temat narodu i kultury („DissemiNation: time, narrative, and the margins of the modern nation”, „Articulating the archaic: cultural difference and colonial nonsense”). O ile Huddart szczegółowo analizuje powyższe zagadnienia, rozproszeniu uległy, bodaj najczęściej łączone z nazwiskiem Bhabhy, koncepcje hybrydowości i hybrydy, czyli podmiotu wypowiedzi z perspektywy postkolonialnej.

Koncepcja hybrydowości, będąca przedmiotem analiz postkolonialnych, realizowana jest przez Bhabhę w odniesieniu do podmiotu, kultury i tekstu literackiego. Hybrydowość, zwracająca uwagę na interakcyjny charakter kultur, oraz hybrydyzacja, jako proces podkreślający ciągłość mieszania się różnych kultur i tożsamości kulturowych, spotkały się w środowisku badaczy postkolonialnych zarówno z aprobatą, jak i z krytyką. Robert J. C. Young, będący według Huddarta najważniejszym czytelnikiem utworów Bhabhy i najzarliwszym obrońcą jego teorii, w *White Mythologies: Writing History and the West* (1990) oraz *Colonial Desire* (1995) podkreśla wkład Bhabhy w przepisanie historii kolonialnej. Hybrydowość pozwala zbudować autonomiczną i neutralną przestrzeń dla rewizji historii, będącej niejednokrotnie przedstawianą wyłącznie z perspektywy kolonizatora lub powstałą jako odpowiedź peryferii do centrum. W *Signs taken for wonders* Bhabha dowodzi,

że hybrydowość pozwala na wyłonienie się innych historii, dotąd wypieranych przez dominujący dyskurs imperium. Hybrydowość, będąca oznaką produktywności kolonialnych jednostek, destabilizuje pozycję kolonizatora i burzy dotychczasowy porządek.

Hybryda to wieloskładowa i elastyczna podmiotowość, posiadająca „niezwykłą umiejętność odnajdywania domu w jakimkolwiek miejscu”⁹. Usytuowany na pozycji granicznej (*in-between*) podmiot ten neguje binarne podziały: nie jest ani jednym, ani drugim, ale czymś obok, kontrastującym terytoriami, pomiędzy którymi się znajduje¹⁰. Aijaz Ahmad, będący obok Arifa Dirlika jednym z głównych oponentów teorii postkolonialnej reprezentowanej przez Bhabhę, dostrzega niebezpieczeństwo w takim rozumieniu podmiotu. Hybryda staje się ahistorycznym i nieokreślonym podmiotem, zajmującym politycznie neutralną przestrzeń oraz będącym poza kategoriami płci, rasy czy klasy społecznej¹¹. Zdaniem Ahmada koncepcja ta może być zrealizowana jedynie w teorii i nie da jej się odnieść do rzeczywistości, zdominowanej przez binarne opozycje. O ile możliwe jest wyzwolenie podmiotu od narzucanych mu kategorii społecznych, nie można odrzucić historyzmu: każda jednostka jest bytem historycznym, a na kształtowanie jej tożsamości wpływa otoczenie. Za ahistoryczny charakter hybrydowości koncepcję Bhabhy krytykują także Ella Shohat, Benita Parry czy Michael Hardt i Antonio Negri. Odpowiedzią Bhabhy mogą być słowa z *Signs taken for wonders*: „we must not merely change the narratives of our histories, but *transform* our sense of what it means to live, to be, in *other* times and *different* spaces, *both* human and historical”¹² (wyróżnienie A. Bysiecka).

Huddart udowadnia, że Bhabha nie izoluje podmiotu, ale chce zwrócić uwagę na procesualność, towarzyszącą kształtowaniu tożsamości „podrzednego”. Podobnie jak Frantz Fanon czy Edward Said, Bhabha podkreśla, że tożsamości kolonialne są nieustannie konstruowane, a nie narzucane przez zajmowaną pozycję w hierarchii społecznej. W *The Location of Culture* Bhabha pisze: „wszystkie formy identyfikacji kolonialnej muszą być postrzegane jako rodzaj rozróżnienia, realizowanego jako wielorakie, wzajemnie przecinające się definicje, polimorficzne i przewrotne, wymagające ciągłego i każdorazowego oszacowywania ich wyników”¹³. W dyskursie kolonialnym podrzędny podmiot, choć postrzegany przez pryzmat stereotypów tworzonych przez Zachód, a przez to pozbawiony autonomii w budowaniu własnej tożsamości, może walczyć z narzucaną mu rolą gorszego Innego. Nie jest to bierny podmiot, ograniczający się do „odwzajemniania spojrzenia” („return the gaze”) kolonizatora. Podobnie jak Jacques Lacan, Bhabha traktuje mimikrę jako rodzaj kamuflażu i podkreśla jej ambiwalentny charakter. Kolonizowany tylko z pozoru wiernie imituje wzory imperialne – w rzeczywistości przerysowuje

je, zniekształca. „Prawie taki sam, ale nie biały”¹⁴ podmiot wykorzystuje naśladownictwo do podważania autorytarnej władzy kolonizatora. Mimikra nie jest więc niewolniczym kopiowaniem imperialnej kultury, zachowań i zwyczajów, ale „powtórzeniem ze zmianą”¹⁵, formą kpiny z kolonizatora i jego przekonania o niepodważalności własnego autorytetu. „Prawie taka sama, ale nie biała” kultura zdominowanej ludności, destabilizująca dyskurs kolonialny, staje się potencjalnym zagrożeniem. Role w dyskursie kolonialnym odwracają się: centrum traci hegemoniczną pozycję i jest charakteryzowane przez peryferia, będące dotąd na marginesie.

Huddart w podobny sposób analizuje pozostałe zagadnienia teoretyczne, wzbogacając je charakterystyką wybranych badaczy i wyjaśnieniami ważniejszych terminów. Jego analiza myśli Bhabhy jest rzeczowa i zachęca do sięgnięcia po oryginalne teksty tego teoretyka postkolonialnego. Z pewnością nieocenioną pomocą dla studentów, docelowych odbiorców tej książki, byłoby ukazanie badań Bhabhy w szerszym kontekście postkolonialnym. Bezpośrednie zestawienie poruszanych przez niego zagadnień z podobnymi i opozycyjnymi stanowiskami innych teoretyków i krytyków postkolonialnych, pomogłoby lepiej umiejscowić badania Bhabhy w studiach postkolonialnych. Autor wprowadznie szeroko komentuje wpływ Frantza Fanona i Edwarda Saïda na kierunek badań Bhabhy, jednak pomija innych badaczy postkolonialnych, umiejscawiając ich dopiero w ostatnim rozdziale książki. Takie posunięcie sprawia, że książka Huddarta wydaje się być bardziej opracowaniem zbioru esejów z *The Location of Culture* niż całego dorobku Homiego Bhabhy. Mimo to książkę tę warto polecić czytelnikom, gdyż jest to jedno z nielicznych, tak obszernych, studiów dotyczących tego teoretyka postkolonialnego.

Przypisy:

¹ Patrick Williams, Laura Chrisman (red.), *Colonial Discourse and Post-Colonial Theory*, Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf 1993.

² Zob. pierwsze obszerne studium dotyczące badań postkolonialnych: Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin, *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-colonial Literatures*, Londyn i Nowy Jork, Routledge 1989.

³ Dorota Kołodziejczyk, *Trawerses przez glob: studia postkolonialne i teoria globalizacji*, *Er(r)go* 2004, nr 8, s. 21-39. Porównaj z projektem „transnarodowej” piśmienności G. Spivak, tamże.

⁴ Homi Bhabha, „The Commitment to Theory”, w: *The Location of Culture*, Routledge, Londyn 1994, s. 217. [„Problem of signifying interstitial passages and processes of difference inscribed in the in-between, in the temporal break-up that weaves the global text”], tłum. D. Kołodziejczyk.

⁵ Grupa Subaltern Studies powstała w latach 80. XX w., zaangażowani wokół niej

badacze, tacy jak Ranajit Guha, Gayan Prakash, Partha Chatterjee Shahid Amin czy Dipesh Chakrabarty, zajmują się badaniem historii społeczności „podrzędnych”. Kategoria *subaltern* („podrzędny”) pochodzi z tekstu Antonio Gramsciego *Na marginesach historii* z 1934.

⁶ Zob. Gayatri Chakravorty Spivak, *Can the Subaltern Speak? Speculations on Widow-Sacrifice* w: Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin, *The Post-Colonial Studies Reader*, Londyn i Nowy Jork, Routledge 1995, s. 24-28. Odnośnie do tekstu Spivak zob. Ania Loomba, *Colonialism / Postcolonialism*, Londyn, Routledge 1998, s. 233–235 oraz Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin, *The Empire Writes Back*, s. 177–178. Odnośnie do *subaltern* u Spivak i Bhabhy zob. także artykuł Benity Parry, „Problems in Current Theories of Colonial Discourse”, *Oxford Literary Review* 1987, nr 9 (1-2), s. 27–58.

⁷ Homi Bhabha, *Cultural Diversity and Cultural Difference* w: Bill Ashcroft, i inni, *The Post-Colonial Studies Reader*, s. 209, tłum. K. Nowak.

⁸ David Huddart, *Homi K. Bhabha*, Londyn i Nowy Jork, Routledge 2006, s. 14, tłum. A. Bysiecka.

⁹ David Huddart, *Homi K. Bhabha*, s. 79. [„Something marked by an uncanny ability to be at home anywhere”], tłum. A. Bysiecka.

¹⁰ Bhabha, *The Commitment to Theory*, s. 13. [„Neither the One (...) nor the Other (...) but something else besides which contests the terms and territories of both”, podkreślenie w oryginale]

¹¹ Odnośnie do krytyki Bhabhy zob. Aijaz Ahmad, „The politics of literary postcoloniality”, *Race and Class* 36 (3), 1995, s. 1–20.

¹² Homi Bhabha, „Signs taken for wonders: Questions of ambivalence and authority under a tree outside Delhi, May 1817”, w: *The Location of Culture*, s. 122.

¹³ Homi Bhabha, „The other question: Stereotype, discrimination and the discourse of colonialism”, w: *The Location of Culture*, s. 67. [„Modes of differentiations, realized as multiple, cross-cutting determinations, polymorphous and perverse, always demanding a specific calculation of their effects”], tłum. A. Bysiecka.

¹⁴ Homi Bhabha, „Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse”, w: *The Location of Culture*. [„Almost the same but not white”], tłum. A. Bysiecka.

¹⁵ „repetition with difference”, Homi Bhabha, *The Location of Culture*, tłum. A. Bysiecka.